

УДК 811.111'01:81'42

Ковбаско Ю. Г.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ ДВОКОНСТИТУЕНТНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Статтю присвячено вивченню дієслівних двоконституентних конструкцій у сучасній англійській мові. Проведено аналіз співвідношення структурних конституентів і семантичних компонентів у межах таких одиниць. Запропоновано поділ на ідіоматизовані, частково фосилізовані та нефосилізовані конструкції.

Ключові слова: фразове дієслово, дієслівно-часткова конструкція, фосилізація, ідіоматизація.

Ковбаско Ю. Г. К проблеме изучения глагольных двуконституентных конструкций. – Статья.

Статья посвящена изучению глагольных двуконституентных конструкций в современном английском языке. Проводится анализ соотношения структурных конституентов и семантических компонентов в рамках таких единиц. Предложено деление на идиоматизированные, частично фоссилизированные и нефоссилизированные конструкции.

Ключевые слова: фразовый глагол, глагольно-частичная конструкция, фоссилизация, идиоматизация.

Kovbasko Yu. H. To the problem of studying verb two-constituent constructions. – Article.

The article deals with the investigation of verb two-constituent constructions in PDE. The analysis of correlation between structural constituents and semantic components has been carried out. The division of constructions into idiomatized, partially fossilized and unfossilized has been proposed.

Key words: phrasal verb, verb-particle construction, fossilization, idiomatization.

Постановка проблеми. На сьогодні в лінгвістиці все більшого поширення набувають дослідження частин мови в межах функціонально-дискурсивної парадигми, спрямовані не тільки на аналіз семантики лексичних одиниць, а й на функціонування цих одиниць у дискурсі в поєднанні їх внутрішніх і зовнішніх аспектів. Такий підхід сприяє виникненню й реалізації лексичними одиницями власного транспозиційного потенціалу, що розглядається нами як здатність слів (і самостійних, і службових) без зміни морфологічних показників реалізовувати функціональну семантику інших частин мови відповідно до синтаксичних моделей речення й інтенції мовця. Відповідно, основою функціональної семантики є поєднання лексичної семантики, того лексичного значення, що притаманне їй як репрезентанту свого класу, та дискурсивної семантики – значення одиниці, яке надається їй у дискурсі.

Об'єктом дослідження виступають дієслівні двоконституентні конструкції в системі сучасної англійської мови, а **предметом** – їхні внутрішні й зовнішні функціонально-семантичні характеристики. **Метою** є вивчення взаємозв'язку між внутрішніми й зовнішніми функціонально-семантичними характеристиками конструкцій.

Актуальність дослідження дієслівних двоконституентних конструкцій пояснюється, по-перше, відсутністю єдиного трактування, тобто різні дефініції використовуються на позначення одних і тих самих одиниць; по-друге, невизначеністю граматичної приналежності їх другого конституента.

Б.С. Хаймович вказує: «Це **складні (composite) дієслова**, утворені з дієслова й лексико-граматичного слова-морфеми» [7, с. 119].

Інше визначення надає І.В. Арнольд, аналізуючи **фразові дієслова**, що «формуються зазвичай з односкладових дієслів та елементів, які тракту-

ються як «прислівники», «прийменникові прислівники», «постпозиційні одиниці прислівникового походження», «постпозитиви» чи навіть «постпозиційні префікси» [1, с. 120].

На думку О.І. Смирницького, це «**дієслівно-адвербіальні фразеологічні одиниці**, що розуміються як поєднання дієслів із категоріями прислівників – так званими прийменниковими прислівниками» [6, с. 212].

Н.М. Амосова, І.П. Іванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов розглядають такі конструкції як «**єдиний комплекс дієслів із постдієслівними десемантизованими одиницями** (постпозитивами)» [3, с. 89].

О.С. Кубрякова визначає їх як аналітичні дієслівні лексеми, що є комбінацією двох елементів, які утворюють семантичну й функціональну єдність за структурної роздільної оформленості елементів і збереження кожним із них поняттєвої номінативності та які інтерпретують особливе сприйняття часу та простору в єдиному хронотопі [5, с. 286].

Л.С. Бархударов аналізує їх як «**словосполучення дієслова та прийменникового доповнення**» [2, с. 93].

У роботах Р. Джекендоффа такі конструкції досліджуються як «**поєднання перехідних/неперехідних дієслів із дієслівними частками**, які можуть вважатися або окремими лексичними одиницями, або утворювати нову ідіоматичну одиницю разом із дієсловами» [16, с. 69].

П. Кук та І. Стівенсон розглядають конструкції як такі, що «поєднують **дієслово із часткою**, що належить до обмеженого переліку одиниць, та які можуть передавати різноманітні метафоричні й аспектуальні значення» [11, с. 45]. Л.Дж. Брінтон зауважує, що це «поєднання дієслова та частки, комбінація яких може нести неочевидне значення, що не є сумою значень складових конституентів» [9, с. 96].

Е. Редфорд стверджує, що в таких конструкціях має місце «поєднання дієслова та прийменникової частки» [19, с. 300].

М. Еленбаас аналізує «дієслівно-часткову конструкцію» як комбінацію лексичного дієслова й дієслівної частки, якою зазвичай є односкладове слово, схоже на прийменник, однак синтаксично відмінне від останнього» [12, с. 1].

Р. Квірк та інші визначають їх як «багатослівні сполучення, що складаються з дієслів і часток, представлених прийменниковими прислівниками, та функціонують як єдине ціле» [20, с. 1150].

Такі структурні й семантичні розбіжності у визначеннях, на нашу думку, зумовлені дискурсивною й діяхронною мотиваціями, що сприяє вивченню типологічних закономірностей таких конструкцій у руслі теорій граматики й лексикалізації. Адже для того щоб встановити, чому граматична структура побудована таким чином, необхідно зрозуміти як вона функціонує в реальному дискурсі; для аналізу сучасного явища необхідним є дослідження його походження та становлення.

З огляду на об'єкт дослідження, представлено дієслівними двоконституентними конструкціями в англійській мові, треба вказати на поєднання різних систем, адже нова одиниця формується на основі сполучуваності лексичного та граматичного конституентів. Проте визначальним, на нашу думку, є новостворений вихідний елемент і система, до якої він належить. Так, на думку К. Лемана, «зміни, які репрезентують перехід «у систему лексикону» чи відбуваються «всередині неї», є прикладами лексикалізації, а зміни, що представляють перехід «у граматичну систему» чи відбуваються «всередині неї», належать до граматики» [17, с. 16]. Відповідно, виникнення дієслівних двоконституентних конструкцій необхідно розглядати в межах процесу лексикалізації, оскільки новостворена одиниця є частиною лексичної системи та лексикону.

Лексикалізація традиційно розуміється як явище, що «охоплює всі процеси, які ведуть до виникнення нової лексичної одиниці» [14, с. 22], чому, з точки зору Н. Хіммельмана, сприяє п'ять основних шляхів лексикалізації, а саме: універбація (univerbation), фосилізація (fossilization), виникнення дериваційних афіксів (emergence of derivational formatives), розщеплення (splits), моделі лексикалізації (lexicalization patterns), серед яких останній спосіб не є провідним і вказується тільки заради повноти переліку [14, с. 27].

Новоутворена одиниця характеризується єдиним семантичним значенням, яке формується під час поєднання спільних компонентів у семантичних структурах конституентів конструкції, а процес лексикалізації поширюється саме на комбінацію конституентів, а не на кожен із них зокрема. Саме це дозволяє нам говорити про актуалізацію

двох найуживаніших процесів лексикалізації, а саме універбацію й фосилізацію [14, с. 28], які й формують основу дієслівних двоконституентних конструкцій. Універбація розглядається як загальний структурний пересув у мові, процес формування нової лексеми з двох чи більше існуючих, що можуть продовжувати функціонувати в мові незалежно одна від одної, під час якого фрази перетворюються в слова [14, с. 27; 13, с. 94].

Фосилізація, на нашу думку, є наступним кроком у процесі лексикалізації, який фіксує в мові одиницю, утворену шляхом універбації. Цей процес передбачає приєднання продуктивного словотвірного конституента (чи морфеми) до самостійного конституента (кореня слова чи слова), а значення сформованої лексичної одиниці неможливо виокремити шляхом застосування граматичних/лексичних правил, відповідно до чого така одиниця займає власну окрему нішу в лексиконі [18, с. 122]. Водночас аналіз мовного матеріалу вказує на те, що в деяких випадках можливим є встановлення конституентів – основного слова й допоміжної лексеми (чи кореня та морфеми, якщо мова йде про морфемний рівень); в інших випадках такий аналіз не припустимий. Це свідчить про існування ступенів фосилізації одиниць і, відповідно, ступенів їх лексикалізації. Найвищим проявом фосилізації виступає ідіоматизація одиниці – набуття нею нового значення, що не може бути простежене зі значень її конституентів [8, с. 390], тобто семантика одиниці не базується на семантиці її компонентів. Таке значення є сталим, а самі одиниці є цілісними й занесеними в словник. Так, дієслівна двоконституентна структура «**Take after**» перебуває на завершальній стадії лексикалізації – ідіоматизації одиниці, адже наразі має єдину структурну форму та значення: *to look like or behave like an older member of your family* [21, с. 297]. У процесі лексикалізації саме цей компонент ідіоматизувався та став провідним, тоді як інший (*to begin to follow somebody quickly in order to catch them* [21, с. 297]) вважається застарілим і зникає з вжитку. Графічно модель ідіоматизованої конструкції можна відобразити таким чином:

Con. 1 (FSM) + Con. 2 (FSM) = LU (FSM+FSS),

де Con – constituent;

LU – lexical unit;

FSM – fixed semantic meanings;

FSS – fixed syntactic structure.

Модель 1. Побудова ідіоматизованої конструкції

Зауважимо, що не завжди дієслівні двоконституентні конструкції проходять усі стадії лексикалізації, адже значення конституентів можуть бути достатньо вузькими та не створювати умов для семантичної багатозначності. Наприклад, конструкція «**Frown on**» завдяки обмеженій семантиці головного конституента (*to frown – to make an*

angry, unhappy, or confused expression, moving your eyebrows together) має тільки один компонент – *to disapprove of* [21, с. 107], тобто одразу ж зазнає повної фосилізації без творення частково фосилізованих форм, що зникають у процесі розвитку мови.

Проміжним етапом фосилізації виступають конструкції, чий значення можна отримати на основі їх конституентів. Оскільки такі одиниці перебувають на проміжній стадії фосилізації та є частково ідіоматизованими, то відзначається фіксація семантики тільки їх конституентів, однак не значення конструкції в цілому. Тобто під час фосилізації значень конституентів зберігається семантична багатозначність, на що передусім впливає семантика другого конституента, а функціонування конструкції залежить винятково від контексту ситуації. Прикладом частково фосилізованої лексичної одиниці є дієслівна двоконституентна структура «**Come along**», що реалізує 5 семантичних компонентів, 2 з яких наразі виходять з ужитку. Отже, спостерігається звуження семантичної багатозначності конструкції, що призводить до фосилізації решти компонентів:

- *to arrive or become available;*
- *to go somewhere with someone;*
- *to make progress or get better in quality, skill or health;*
- *used for telling someone in an impatient way to do something quickly (old-fashioned);*
- *used for telling someone that you do not believe or accept what they are saying (old-fashioned)* [21, с. 297].

Таким чином, відбувається скорочення кількості семантичних компонентів дієслівної конструкції; структурні зміни на синтаксичному рівні відсутні, що в подальшому може сприяти ідіоматизації одного компонента. Для наочності пропонуємо таку модель:

Con. 1 (FSM) + Con. 2 (FSM) = LU (UFSM+UFSS),
де UFSM – unfixed semantic meanings;
UFSS – unfixed syntactic structure.

Модель 2. Побудова частково фосилізованої конструкції

Початковий етап фосилізації, а відповідно, і лексикалізації дієслівних двоконституентних структур, на нашу думку, характеризується існуванням «багатозначних» дієслівних двоконституентних конструкцій, де ні значення першого конституента, ні другого, ні конструкції загалом не є фосилізованим (сталим), тобто існує семантична багатозначність. На цьому етапі в синтаксичну структуру конструкції можливо включити інші додаткові елементи, наприклад іменникові фрази тощо, які уточнюватимуть її семантичний компонент, а отже, сприятимуть багатозначності загалом.

Р. Джекендоф визначає подібні конструкції як «розривні дієслівно-часткові ідіоми» [16, с. 73].

Наприклад, дієслівна двоконституентна структура «**Give up**» є нефосилізованою, адже характеризується семантичною багатозначністю:

- *stop doing something that has been a habit;*
- *stop being friendly, end relationships;*
- *stop doing something;*
- *surrender; stop trying;*
- *sacrifice or dedicate time, etc. to something;*
- *allow someone to sit in your chair; take your place, etc.;*
- *allow or give away a run while pitching* [21, с. 122].

Крім того, вона характеризується можливими синтаксичними змінами в структурі:

- *give up on – lose faith in or stop believing in something or someone; Stop feeling hope;*
- *give up to – denounce, report to authorities;*
- *give yourself up to – surrender to the police or authorities; dedicate time, energy, etc., to something;*
- *give it up to/for – applaud* [21, 122].

Схематично це відображається так:

Con. 1 (UFSM) + Con. 2 (UFSM) = LU (UFSM+UFSS).

Модель 3. Побудова нефосилізованої конструкції

Можемо припустити, що в процесі лексикалізації таких одиниць ступінь їх фосилізації зростає, семантична багатозначність скорочується, доки конструкція не набуває єдиного значення та не заноситься в лексикон як стала й ідіоматизована.

На синтаксичному рівні конституентами виступають лексичні одиниці, наприклад дієслово та прийменник/частка/прислівник тощо (див. нижче), які в ході лексикалізації утворюють нову сталу, фосилізовану (ідіоматизовану) одиницю, значення якої неможливо отримати на основі окремого аналізу її конституентів. Різницю між **фосилізованими, частково фосилізованими та нефосилізованими** конструкціями можна продемонструвати такими співвідношеннями: **на рівні семантичної багатозначності лексичної конструкції:** чим вищий ступінь фосилізації, тим нижчий рівень семантичної багатозначності та навпаки; **на рівні синтаксичної структури:** чим вищий ступінь фосилізації, тим більша стала (нерозривною) є комбінація дієслова й прийменника та навпаки.

Щодо проблеми встановлення типу другого конституента, то вона полягає в тому, що одиниці **by, for, on, upon** тощо як частини мови належать винятково до категорії прийменників, однак завдяки власному транспозиційному потенціалу можуть функціонувати також як прислівники чи частки [4, с. 120]. Водночас функціонування прийменників у ролі прислівників чи часток вказує винятково на транспозицію їх значення, однак не на перехід одиниці з однієї категорії в іншу або існування омонімів. Дієслівні двоконституентні конструкції

не тільки структурно містять два чи більше константи, а й поєднують їх семантичні компоненти. Тобто значення другого конституента є не менш важливим, ніж першого (дієслова). Саме це не дає змоги описувати другий конституент як частку, яка є насаперед «одиноцею, що належить до функціональної категорії й позначає конкретні граматичні функції, а отже, не має змістового значення» [20, с. 380]. Як доводить аналіз фактологічного матеріалу, конституенти дієслівних двоконституентних конструкцій несуть змістове, а не функціональне навантаження, порівняймо:

- *look for – try to find;*
- *look into – research, investigate;*
- *look in – make a quick visit;*
- *look back – think about the past.*

Різниця між вищенаведеними дієслівними двоконституентними конструкціями полягає саме в семантичному навантаженні, яке вони несуть, і ця різниця створюється завдяки другому конституенту, що завдяки власній семантиці уточнює/модифікує значення цілого виразу. У випадку із часткою як функціональною частиною мови, що не несе змістового навантаження, це було б неможливим.

Що стосується поєднання в таких конструкціях дієслова та прислівника, то, на нашу думку, такий підхід немає достатнього обґрунтування, адже другий конституент конструкції (такі одиниці, як *by, for, on, upon* тощо) характеризується не тільки наявним семантичним компонентом, а й неможливістю зазнавати морфологічних змін чи функціонувати як самостійний член речення, а отже, є прийменником, а не прислівником [4, с. 120].

Виходячи із цього, доцільним, на нашу думку, є розмежування термінології, оскільки визначення «фразові дієслова», «дієслівно-прийменникові конструкції», «дієслівно-часткові поєднання», «складні дієслова» тощо позначають один і той самий тип конструкції. У лінгвістиці поняття «фразове слово» – це одиниця, що має структуру фрази,

однак синтаксично функціонує як слово [10, с. 145]. Отже, фразове дієслово можна трактувати як поліконституентну одиницю, що складається з дієслова й прийменника, синтаксично функціонує як дієслово та є семантично однозначною. Тобто з огляду на вищенаведену класифікацію процесу лексикалізації (універбації й фосилізації) термін «фразове дієслово» треба застосовувати до ідіоматизованих (повністю фосилізованих) одиниць, адже саме в них неможливим є поділ на конституенти, а конструкція виступає єдиним цілим як із точки зору синтаксису, так і семантики.

Водночас частково фосилізовані та нефосилізовані конструкції не становлять собою фіксованого єдиного цілого, оскільки на семантичному рівні є багатозначними, а на синтаксичному рівні допускають структурну модифікацію. Відповідно, у цьому випадку перевагу треба надавати терміну «дієслівно-прийменникова конструкція», який вказує на здатність одиниці до виокремлення власних конституентів. Схожу думку висловлюють Р. Хадлстон та Дж. Пуллум, вказуючи, що термін «фразове дієслово» є помилковим, адже не весь вираз є дієсловом, а тільки певні конституенти (лексеми) [15, с. 146].

Висновки. Таким чином, «фразовими дієсловами», на нашу думку, доцільно називати конструкції, що пройшли процес лексикалізації, а отже, є повністю фосилізованими (ідіоматизованими) та функціонують на семантичному й синтаксичному рівнях як єдине ціле. «Дієслівно-прийменниковими конструкціями» треба вважати лексичні одиниці, що знаходяться в процесі лексикалізації, є частково чи майже не фосилізованими та допускають виокремлення декількох конституентів на синтаксичному рівні та компонентів на семантичному рівні.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення шляхів формування й реалізації транспозиційного потенціалу прийменниками в конструкціях різного типу.

Література

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка / И.В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1986. – 296 с.
2. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 199 с.
3. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М. : «Высшая школа», 1981. – 285 с.
4. Ковбаско Ю.Г. Парадигма категорій слів у сучасній англійській мові / Ю.Г. Ковбаско // Наукові записки. Серія «Філологічні науки». – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. – Кн. 1. – С. 118–122.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий. – М. : Филологический ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1998. – 260 с.
7. Хаймович Б.С. Теоретическая грамматика английского языка / Б.С. Хаймович, Б.И. Роговская. – М. : Высшая школа, 1987. – 298 с.
8. Akimoto M. The Idiomaticization and Grammaticalization of Complex Prepositions / M. Akimoto // Lacus Forum. – Claremont : Graduate University, 2009. – P. 389–397.
9. Brinton L.J. The Structure of Modern English / L.J. Brinton. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. – 335 p.

10. Carstairs-McCarthy A. An Introduction to English Morphology: Words and Their Structure / A. Carstairs-McCarthy. – Edinburgh : EUP, 2002. – 151 p.
11. Cook P. Classifying Particle Semantics in English Verb-Particle Constructions / P. Cook, S. Stevenson // Proceedings of the Workshop on Multiword Expressions: Identifying and Exploring Underlying Properties. – Sydney : Association for Computational Linguistics, 2006. – P. 45–53.
12. Elenbaas M. The Synchronic and Diachronic Syntax of the English Verb-Particle Combination / M. Elenbaas. – Utrecht : LOT, 2007. – 339 p.
13. Hickey R. Tracking Lexical Change in Present-Day English / R. Hickey // Corpus Linguistics by the Lune. – Frankfurt : Peter Lang, 2003. – P. 93–105.
14. Himmelmann N.P. Lexicalization and Grammaticalization: Opposite or Orthogonal? / N.P. Himmelmann // What Makes Grammaticalization? A Look from its Fringes and its Components. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2004. – P. 21–42.
15. Huddleston R. The Cambridge Grammar of the English Language / R. Huddleston, G.K. Pullum. – Cambridge : CUP, 2002. – 1842 p.
16. Jackendoff R. English Particle Constructions, the Lexicon, and the Autonomy of Syntax / R. Jackendoff // Verb-Particle Explorations. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 67–94.
17. Lehmann Ch. Grammatikalisierung und Lexikalisierung / Ch. Lehmann // ZPSK. – Berlin, 1989. – Vol. 42. – P. 11–19.
18. Lehmann Ch. Thoughts on Grammaticalization / Ch. Lehmann // Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt. – Erfurt, 2002. – 171 p.
19. Radford A. An Introduction to English Sentence Structure / A. Radford. – Cambridge : CUP, 2009. – 445 p.
20. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Grammar / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvic. – L. : Longman, 2000. – 1779 p.
21. Oxford Phrasal Verbs Dictionary. – Oxford : OUP, 2001. – 378 p.